

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'QITISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Abdupattayeva Maftuna Soxibjon qizi

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti talabasi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishning psixologik-pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning diqqat, idrok, xotira va tafakkur xususiyatlari hamda ularning til o'rganish jarayoniga ta'siri yoritiladi. Yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda dars tashkil etishning metodik tavsiyalari beriladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, psixologik xususiyatlar, diqqat, xotira, idrok, til o'rganish, motivatsiya, affektiv filtr.

Annotation. The article analyzes the psychological and pedagogical features of teaching English to primary school pupils. The characteristics of attention, perception, memory and thinking of young learners and their influence on the language learning process are described. Methodological recommendations for organizing lessons taking into account age characteristics are given.

Key words: primary school, psychological features, attention, memory, perception, language learning, motivation, affective filter.

Kirish. Jahon ta'lim tizimida chet tillarni, ayniqsa ingliz tilini maktabning boshlang'ich bosqichidan o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, til o'rganishni erta boshlash o'quvchilarga talaffuzni tabiiy o'zlashtirish, tilga barqaror qiziqish shakllantirish va keyingi bosqichlarda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi. O'zbekistonda ham chet tillarni o'rganishni ommalashtirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda: Prezidentning 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori bilan xorijiy tillarni o'rganish sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi va ingliz tili umumta'lim maktablarining birinchi sinfidan o'qitila boshlandi.

Biroq boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatish o'smirlar va kattalarga til o'rgatishdan tubdan farq qiladi. Yetti-o'n yoshli bola o'ziga xos psixik dunyoga ega: uning diqqati, xotirasi, idroki va tafakkuri hali shakllanish bosqichida bo'lib, ta'lim mazmuni, metod va vositalari ana shu xususiyatlarga moslashtirilishi shart. Aks holda eng zamonaviy darslik ham, eng yaxshi niyat ham kutilgan natijani bermaydi. Ushbu maqolaning maqsadi — kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning til o'rganish bilan bog'liq psixologik xususiyatlarini tahlil qilish va ular asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Diqqat xususiyatlari va ularning metodik ahamiyati. Kichik maktab yoshi (7–10 yosh) o'quvchilarida ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Ular yorqin, qiziqarli, harakatli va kutilmagan materiallarga e'tibor qaratadilar, bir turdagi mashg'ulot bilan uzoq shug'ullana olmaydilar. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, bu yoshdagi bolaning barqaror diqqat vaqti o'rtacha 10–15 daqiqani tashkil etadi, bir xil mashqda esa bundan ham qisqaradi. Shu sababli darsda faoliyat turlarini har 5–7 daqiqada almashtirib turish, o'yin, qo'shiq, harakatli mashqlar va ko'rgazmali vositalardan foydalanish zarur. Dars rejasida “tinch” va “harakatli” bosqichlarning almashinuvi (masalan: qo'shiq — rasm ustida ishlash — o'yin — kitob bilan ishlash) diqqatning tabiiy dinamikasiga mos keladi.

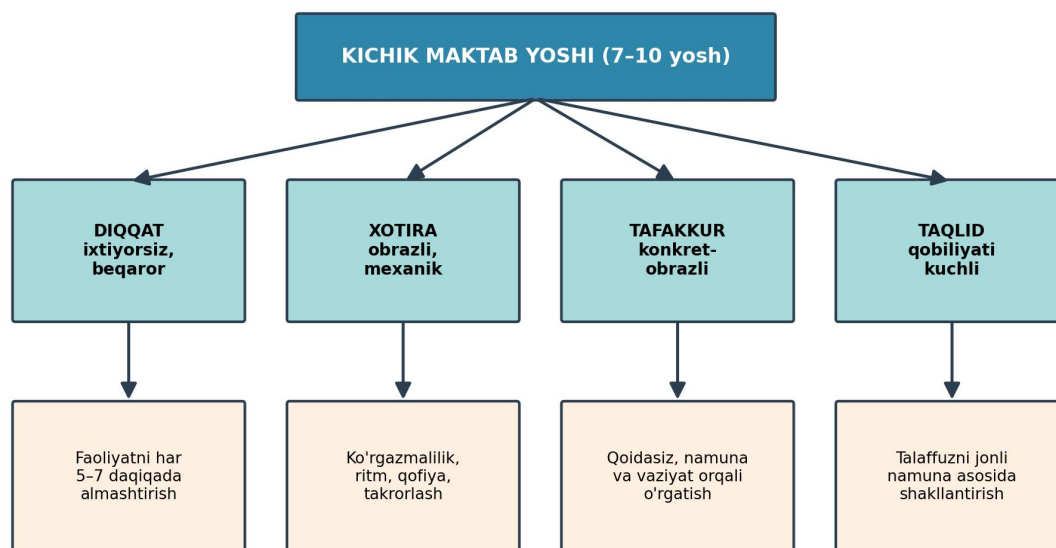
L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, bolaning aqliy rivojlanishi ijtimoiy muloqot va faoliyat orqali yuzaga keladi, ta'lim esa rivojlanishdan oldinda borishi, “yaqin rivojlanish zonasi”ga yo'naltirilishi lozim. Bu degani, o'qituvchi o'quvchiga u mustaqil bajara

oladigan emas, balki yordam bilan bajara oladigan vazifalarni berishi kerak — ana shunda ta'lim rivojlantiruvchi xarakter kasb etadi.

Xotira va idrok xususiyatlari. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning xotirasi obrazli xarakterga ega: ular ko'rgan, eshitgan va his qilgan narsalarni yaxshi eslab qoladilar. Mexanik yodlash qobiliyati yuqori bo'lsa-da, mantiqiy xotira endi shakllanib boradi. Shuning uchun yangi leksik birliklarni rasm, buyum, harakat va real vaziyatlar bilan bog'lab o'rgatish samarali natija beradi. Ritm va qofiya xotira uchun qo'shimcha tayanch bo'lib xizmat qiladi — aynan shu bois qo'shiq va she'rlar orqali o'rganilgan material uzoq saqlanadi.

Idrok jarayoni ham o'ziga xos: bola predmetni yaxlit, emotsional bo'yoqda idrok etadi, tafsilotlarga keyinroq e'tibor beradi. Bir vaqtning o'zida bir necha sezgi a'zosiga ta'sir etuvchi material — ko'rish, eshitish va harakat birlashgan mashqlar (Total Physical Response usuli) — idrokni chuqurlashtiradi va esda saqlashni mustahkamlaydi.

Taqlid qilish qobiliyatining kuchliligi talaffuzni o'rgatishda beqiyos imkoniyat yaratadi: bu yoshda o'quvchilar chet til tovushlarini deyarli aksentsiz o'zlashtirishga qodir. Fonetik “plastiklik” yosh ulg'aygan sari pasayib boradi, shu bois boshlang'ich bosqichda to'g'ri talaffuz namunasini berish alohida mas'uliyat talab qiladi.

Yosh xususiyatlari → metodik qarorlar

1-rasm. Kichik maktab yoshi psixik xususiyatlari va ularga mos metodik qarorlar

Tafakkur va til o'rganish. O'quvchilarning tafakkuri konkret-obrazli bosqichda bo'lganligi bois mavhum grammatik qoidalarni tushuntirish o'rniga til hodisalarini nutq namunalari, tayyor iboralar va vaziyatli mashqlar orqali amaliy o'zlashtirish maqsadga muvofiqdir. J.Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bu yoshdagi bola konkret operatsiyalar bosqichida bo'lib, u bilimlarni bevosita amaliy faoliyat orqali o'zlashtiradi. “Present Simple” atamasini bilish emas, balki “I like apples” qolipini o'nlab vaziyatlarda qo'llay olish — boshlang'ich bosqichning real maqsadi ana shu.

Quyidagi jadvalda asosiy psixik jarayonlar, ularning bu yoshdagi xususiyatlari va tegishli metodik tavsiyalar umumlashtirilgan:

1-jadval. Psixik jarayonlar xususiyatlari va metodik tavsiyalar

Psixik jarayon	7–10 yoshdagi xususiyati	Metodik tavsiya
Diqqat	Ixtiyorsiz, beqaror, 10–15 daqiqa	Faoliyatni tez-tez almashtirish, yorqin ko'rgazmalilik, o'yin elementlari
Xotira	Obrazli, mexanik yodlash kuchli	Rasm, harakat, ritm va qofiyaga tayanish, muntazam takrorlash tizimi

Psixik jarayon	7–10 yoshdagi xususiyati	Metodik tavsiya
Idrok	Yaxlit, emotsional	Bir necha analizatorga ta'sir etish (TPR), multisensor mashqlar
Tafakkur	Konkret-obrazli	Qoidasiz, namuna va vaziyat orqali o'rgatish, induktiv yo'l
Taqlid qobiliyati	Juda kuchli	Jonli va autentik talaffuz namunalari, xor bilan takrorlash
Emotsional soha	Muvaffaqiyatga tayanadi, qo'rquvga sezgir	Rag'batlantirish, xatolarga yumshoq munosabat, ijobiy muhit

Motivatsiya va emotsional omillar. Motivatsiya masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisida o'quv motivatsiyasi hali barqaror emas, u ko'proq qiziqish va muvaffaqiyat hissiga tayanadi. Bola “kelajakda kerak bo'ladi” degan uzoq istiqbolli motiv bilan emas, “qiziq va zavqli” bo'lgani uchun o'rganadi. O'qituvchi har bir o'quvchining kichik yutug'ini rag'batlantirishi, xatolarni yumshoq shaklda tuzatishi, sinfda ijobiy psixologik muhit yaratishi lozim.

Qo'rquv va zo'riqish sharoitida til o'rganish samaradorligi keskin pasayadi — bu S.Krashenning “affektiv filtr” gipotezasida asoslab berilgan: salbiy hissiyotlar (xavotir, uyalish, qo'rquv) til materialining ongga “o'tishiga” to'siq bo'ladi. Shu bois xato qilgan bolani sinf oldida uyaltirish, past baho bilan jazolash mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydigan holatdir. Aksincha, xatoni muloqotdan keyin, umumlashgan shaklda, ko'pincha o'yin orqali tuzatish tavsiya etiladi.

Amaliy tavsiyalar. Yuqoridagi tahlil asosida boshlang'ich sinf ingliz tili o'qituvchisiga quyidagi tavsiyalarni berish mumkin: dars rejasida faoliyat turlarining har 5–7 daqiqada almashinuvini ta'minlash; har darsda kamida bitta o'yin, qo'shiq yoki harakatli mashq qo'llash; yangi materialni faqat ko'rgazmali tayanch bilan taqdim etish; grammatikani qoida sifatida emas, nutq namunasi sifatida berish; baholashda rag'batlantiruvchi yondashuvni tanlash; darsni bolaning muvaffaqiyat hissi bilan yakunlash.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitishda o'quvchilarning diqqat, xotira, idrok va tafakkur xususiyatlarini, taqlid qobiliyati va emotsional omillarni inobatga olish ta'lim samaradorligining asosiy shartidir. Yosh xususiyatlariga mos tanlangan metod va vositalar o'quvchilarda tilga qiziqishni uyg'otadi, o'quv materialining puxta o'zlashtirilishini ta'minlaydi hamda keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli til o'rganishga mustahkam poydevor yaratadi. Psixologiya va metodikaning uyg'unligi — boshlang'ich til ta'limi muvaffaqiyatining kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2012. – 432 b.
2. G'oziyev E. Psixologiya. Yosh davrlari psixologiyasi. – T.: O'qituvchi, 1994. – 224 b.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – СПб.: Питер, 2017. – 432 с.
4. Cameron L. Teaching Languages to Young Learners. – Cambridge: CUP, 2001. – 258 p.
5. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Oxford: Pergamon, 1982. – 202 p.
6. Piaget J. The Language and Thought of the Child. – London: Routledge, 2002. – 288 p.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son Qarori.